

проблем використання мов в Україні у приватній та публічній сферах.

Список використаної літератури:

1. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси: Монографія. – К., 2009.
2. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять: ДСТУ 3966:2009. – [Чинний від 2009-10-30]. – К., 2010.

Надійшла до редакції 11.12.2012

КОРНІЄНКО А.А., здобувач
(Донецький національний університет)

УДК 34.096

**ПРИНЦИП НЕВІДВОРОТНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ:
СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

У статті розглянуто питання методологічних засад дослідження принципу невідворотності юридичної відповідальності

я ц я ц юридична відповідальність, принципи юридичної відповідальності, принцип невідворотності юридичної відповідальності, структура принципів юридичної відповідальності, структура принципу невідворотності юридичної відповідальності.

В статье рассматривается вопрос методологических основ исследования принципа неотвратимости юридической ответственности.

я ц я ц юридическая ответственность, принципы юридической ответственности, принцип неотвратимости юридической ответственности, структура принципов юридической ответственности, структура принципа неотвратимости юридической ответственности.

In the article we consider the methodological basis of the investigation of the principle of inevitable legal responsibility.

Keywords: legal responsibility, principles of legal liability, the principle of inevitability of legal responsibility, structure of legal liability principles, structure of principle of inevitability legal liability.

Дослідження принципу невідворотності юридичної відповідальності потрібно проводити виходячи із розуміння того, що результативність наукового пошуку будь-якого напрямку пов'язана зі ступенем розробленості методологічних аспектів тієї чи іншої проблеми. Принципи юридичної відповідальності повинні досліджуватися не як звичайна сукупність, а як цілісна система, яка характеризується певною ієрархією, єдністю, внутрішньою узгодженістю та взаємодією утворюючих її елементів, що діють, у свою чергу, не уособлено, ізольовано один від одного, а комплексно. Вони взаємообумовлені та знаходяться у тісному взаємозв'язку, а отже, кожний принцип юридичної відповідальності, що є складовим елементом даної системи, повинен тлумачитися та реалізовуватися з урахуванням усіх інших принципів [4, с. 7].

Виходячи із допустимості згідно з принципами системного підходу декількох розчленувань для будь-якого об'єкта та існування складної структури у кожного із структурних його елементів, при дослідженні системи принципів юридичної відповідальності можуть застосовуватися два різнорівневих поняття, а саме структура принципів юридичної відповідальності та структура принципу юридичної відповідальності. Таким чином, якщо структурними елементами системи принципів юридичної відповідальності виступають окремі її принципи, то структурними елементами принципу юридичної відповідальності є різноманітні вимоги або положення, які його конкретизують; відображають певний його бік; фактично відбувається конкретизація змісту принципу через перенесення акценту на його певну сторону [18, с. 18]. Таке бачення даного питання є більш доречним порівняно із визначенням принципів як ідей або якісних особливостей певного явища, адже на перший план має виноситися саме регулятивне значення принципів, а не лише їх ідейна чи духовна цінність.

Невідворотність є ключовим принципом юридичної відповідальності, своєрідним двигу-

ном процесу реалізації її заходів, втілення якого у життя сприяє досягненню цілей юридичної відповідальності в цілому та виконує завдання загальної і спеціальної превенції правопорушень зокрема. Також дотримання зазначеного принципу у поєднанні з іншими забезпечує реалізацію такої функції юридичної відповідальності, як підвищення авторитету закону, правоохоронних органів та підтримання правопорядку у державі тощо.

У межах дослідження принципу невідворотності юридичної відповідальності можуть бути визначені генетична, тимчасова, логічна, стохастична, просторова структури й інші типи зв'язків між утворюючими його елементами.

Дослідити витоки походження та виникнення принципу невідворотності юридичної відповідальності дозволить вивчення її генетичної структури.

Дослідження логічної структури принципу невідворотності юридичної відповідальності необхідне, аби отримати повноцінне уявлення про його сутність.

На перший погляд здається, що не має бути жодних розбіжностей у розумінні і трактуванні змісту та сутності зазначеного принципу. Але дослідження даної проблематики свідчить про протилежне. Проаналізуємо основні підходи до розуміння поняття принципу невідворотності юридичної відповідальності та з'ясуємо їх позитивні та негативні моменти.

На думку Л.І. Спиридонова, сутність принципу невідворотності юридичної відповідальності полягає у забезпеченні дієвості права, ефективності його впливу на поведінку людей [24, с. 290]. Основним недоліком, на наш погляд, є те, що автором не відображено сутність та природу даного принципу.

Зміст принципу невідворотності, як вважає С.Н. Кожевников, включає дві важливі з точки зору законності складові: положення про те, що кожне правопорушення обов'язково повинно приводити до притягнення правопорушника до юридичної відповідальності; жодна невинна особа не повинна бути притягнута до юридичної відповідальності [18, с. 466]. Недоліком є те, що принцип невідворотності юридичної відповідальності розглядається через законність, але другий елемент не входить до змісту розглядуваного принципу.

І.С. Самощенко, М.Х. Фарукшин зазначають, що невідворотністю юридичної відповідальності є не тільки те, що за кожне правопорушення слід застосовувати юридичні санкції, а те, що жодне правопорушення не повинно залишатися непоміченим та нерозкритим, кожне порушення має підлягати публічному розголосу, потрапити у поле зору держави та суспільства, отримати осуд з їх боку [22, с. 174]. Недоліком можна вважати те, що з урахуванням умов сьогодення акцент, навпаки, має робитися на застосування юридичних санкцій, а не моральний вплив на правопорушника, який наразі є недієвим, неефективним.

Сутність принципу невідворотності юридичної відповідальності Б.Т. Базильов розкриває так: юридична відповідальність повинна стати обов'язковим наслідком кожного правопорушення, адже превентивно-виховний вплив її санкцій визначається не їх жорсткістю, а невідворотністю застосування, а саме донесення до суспільної та індивідуальної свідомості уявлення про невідворотність зв'язку між даними явищами є важливим фактором зниження кількості правопорушень [2, с. 59, 60].

Досліджуючи принцип невідворотності юридичної відповідальності, В.Н. Кудрявцев акцентує увагу лише на обов'язковості реагування правоохоронних органів на факти порушення закону, невідворотності розкриття правопорушень [13, с. 333].

Н.В. Вантєєва вважає, що принципу невідворотності юридичної відповідальності потрібно дотримуватися на всіх етапах її реалізації, а тому до складових його змісту слід віднести такі вимоги: обов'язкове виявлення, розкриття усіх скоєних правопорушень та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності; застосування щодо винних осіб конкретних заходів юридичної відповідальності; безпосередня реалізація зазначених заходів тощо. Про реалізацію принципу невідворотності юридичної відповідальності у кожному конкретному випадку, на її переконання, можна говорити виключно за наявності зазначених складових одночасно [4, с. 121]. Недолік даної позиції, на нашу думку, полягає в тому, що на практиці досліджувана ідея здебільшого залишається нереалізованою через такі обставини: порушення законності, помилки, яких припускаються на початкових етапах процесу реалізації юридичної відповідальності, що, у свою чергу, унеможливує її реалізацію надалі, неправильне застосування матеріального закону, неповнота попереднього та судового слідства, що призводять до скасування

вироків та зупинення провадження у справах тощо. Як наслідок – великий рівень латентної злочинності.

Сьогодні часто можна почути про необхідність посилення юридичної відповідальності, застосування більш жорстких заходів за окремі види правопорушень з метою зниження криміногенної ситуації в країні. Але досвід застосування смертної кари, жорстких публічних покарань вказує на відсутність їх належного мотиваційного впливу. З даного питання слушно зауважує З.М. Черниловський, що згідно спостережень священників, які приймали останню сповідь засуджених до смертної кари, більшість із них вже були присутні при здійсненні смертної кари, але щоразу, скоюючи злочин, вони сподівалися на вжиті ними заходи перестороги, і ця надія була сильніша за страх [28, с. 199].

Досліджуючи елементи загальнопревентивного впливу права, В.Н. Кудрявцев вказував, що згадка про невідворотність настання юридичної відповідальності у багатьох випадках має вирішальне значення, адже навіть найжорсткіша санкція втрачає попереджувальне значення, якщо суб'єкт вважає, що до нього вона може й не бути застосована [14, с. 145].

Розуміння кожним членом суспільства невідворотності, неминучості настання юридичної відповідальності за порушення норм права здійснює сильний стримуючий вплив, змушує поважати закон. З цього приводу слушно висловився А.С. Шабуров, стверджуючи, що держава, реалізуючи покарання, впливає на правопорушника. Даний процес полягає у залякуванні, доведенні невідворотності покарання, попередженні тим самим нових правопорушень. У такий спосіб попереджувальний вплив здійснюється не лише на правопорушника, але й на оточуючих [26, с. 152].

Якщо ж скоєно правопорушення, а щодо винної особи заходи юридичної відповідальності не застосовуються, то складається враження про допустимість протиправної поведінки, виникає впевненість у безкарності подальших протиправних дій як власне правопорушника, так і оточуючих.

Дослідження логічної структури принципу невідворотності передбачає також вивчення його форми, тобто способів зовнішнього вираження його змісту.

Принцип невідворотності юридичної відповідальності був закріплений у ст. 2 Основ кримінального законодавства СРСР від 02.07.1991 № 2281-1 [20], але у Кримінальному кодексі України від 05.04.2001 № 2341-III він, незрозуміло з яких причин, не згадується. До речі, у даному Законі України взагалі відсутня стаття, яка б чітко визначала основні принципи кримінальної відповідальності [12]. Це дає приводи для сумніву стосовно доцільності існування цього принципу взагалі. Так, А.В. Головка вважає, що принцип невідворотності юридичної відповідальності не відповідає новітнім тенденціям у кримінальній політиці, не визнається принципом матеріального кримінального права [7, с. 64].

Н.В. Вантєєва зазначає, що досліджуваний принцип свідомо не передбачається у кримінальному матеріальному праві, бо забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності та покарання є одним із важливих завдань кримінального судочинства, а не принципом кримінальної відповідальності. Тому дана ідея має визначатися процесуальними нормами, регламентуючими порядок реалізації кримінальної відповідальності [4, с. 124].

У цивільно-правовій сфері реалізація принципу невідворотності юридичної відповідальності матиме свої особливості, і, на наш погляд, може бути сформульована таким чином: у разі якщо особа, права якої порушено, звернулася до компетентних органів за юридичним захистом, вони повинні вжити усіх передбачених законом заходів, аби щодо правопорушника було вжито необхідних заходів юридичної відповідальності [4, с. 128].

Дослідження стохастичної структури принципу невідворотності юридичної відповідальності дозволяє виявити поряд із об'єктивно необхідними (стаціонарними) також його тимчасові (нестационарні) елементи і зв'язки, існування яких зумовлене особливостями, властивими окремим видам юридичної відповідальності. Таким чином, кількість елементів принципу може різнитися залежно від досліджуваного виду юридичної відповідальності.

Просторова структура принципу невідворотності виявляється у окремих видах вимог, які утворюють його зміст.

Не викликає заперечень той факт, що невідворотність юридичної відповідальності безпосередньо залежить не лише від реалізуючих її суб'єктів, але й від законодавця. Важливим є

забезпечення дотримання даної ідеї, насамперед на рівні правових норм, тому принцип невідворотності юридичної відповідальності висуває свої вимоги до суб'єктів як правотворчої, так і правозастосовної діяльності.

Вимоги принципу невідворотності юридичної відповідальності адресовані суб'єктам, що реалізують юридичну відповідальність, за своєю сутністю та юридичною природою є процесуальними, а тому повинні відображатися у правових нормах, які встановлюють порядок реалізації юридичної відповідальності. Ця обставина має враховуватися для грамотного законодавчого оформлення досліджуваного принципу у тексті нормативно-правового акта.

Отже, підбиваючи підсумок проаналізованого вище матеріалу, можна дійти висновку, що принцип невідворотності юридичної відповідальності покликаний забезпечити ефективність процесу реалізації заходів юридичної відповідальності; спрямовує діяльність суб'єктів, що реалізують юридичну відповідальність; є метою, досягнення якої потрібно прагнути; є критерієм оцінки діяльності правоохоронних органів, адже порушення принципу невідворотності юридичної відповідальності негативно впливає на їх авторитет, тягне несприятливі наслідки; перебуває в тісному взаємозв'язку із іншими принципами юридичної відповідальності, а тому, будучи елементом системи, повинен здійснюватися з урахуванням інших її складових, і насамперед принципу законності.

Список використаної літератури:

1. Вантеева Н.В. Принципы юридической ответственности: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Ярославль, 2005.
2. Общая теория права: Курс лекций / Под ред. проф. В.К. Бабаева – Н. Новгород, 1993.
3. Спиридонов Л.И. Теория государства и права: Учебник. – М., 1995.
4. Самощенко И.С., Фарукшин М.Ф. Ответственность по советскому законодательству. – М., 1971.
5. Базылев Б.Т. Юридическая ответственность (теоретические вопросы). – Красноярск, 1985.
6. Кудрявцев В.Н. Закон, проступок, ответственность. – М., 1986.
7. Черниловский З.М. Всеобщая теория государства и права. – М., 1996.
8. Кудрявцев В.Н. Право и поведение. – М., 1977.
9. Теория государства и права / Отв. ред. В.М. Корельский. – Екатеринбург, 1994. – Ч. 2.
10. Основи кримінального законодавства СРСР від 02.07.1991 № 2281-1.
11. Коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К., 2001.
12. Головки А.В. Принципы неотвратимости и публичности в современном российском праве и процессе // Государство и право. – 1999. – № 3. – С. 64.

Надійшла до редакції 27.11.2012

